

ХРІДОЧКІН А. В.,

кандидат історичних наук,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
(Дніпровський гуманітарний університет)

БИЧКОВ І. В.,

магістрант факультету права та психології
(Дніпровський гуманітарний університет)

УДК 342.95:347

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.14>

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкриваються проблеми нормативно-правового регулювання використання об'єктів інтелектуальної власності у сфері господарської діяльності. Доведено, що процес комерціалізації передбачає передачу прав інтелектуальної власності від власника до власника на оплатній основі. Метою комерціалізації інтелектуальної власності є отримання прибутку через використання об'єктів інтелектуальної власності у власному виробництві або передачу прав на їх використання іншим юридичним чи фізичним особам. Стверджується, що основними способами комерціалізації інтелектуальної власності є такі: використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві (вважається, що саме комерціалізація через використання об'єктів інтелектуальної власності у власному виробництві є найбільш вигідною з погляду прибутку. Адже весь прибуток від продажу інноваційного продукту, що отримано за допомогою об'єктів інтелектуальної власності, залишається у правовласника цього об'єкта). Оскільки обсяг виробленої продукції може бути великим, то й прибуток, що надходитиме від її реалізації, може в багато разів перевищувати вартість прав на об'єкти інтелектуальної власності у разі передачі прав на їх використання); внесення прав на об'єкти права інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства (чинним законодавством передбачено можливість використання нематеріальних активів під час формування статутних капіталів нових суб'єктів господарювання. Наголошується, що інтелектуальну власність можна вносити до статутного капіталу замість майна, грошей та інших матеріальних цінностей, для чого необхідна лише добра воля всіх засновників. Зроблено висновок про те, що використання інтелектуальної власності в статутному капіталі дає змогу: сформувати значний за своїми розмірами статутний капітал без відволікання коштів і забезпечити доступ до банківських кредитів і інвестицій, використовуючи інтелектуальну власність як об'єкт застави нарівні з іншими видами майна); передача (продаж) прав на об'єкти інтелектуальної власності (якщо правовласник не передбачає використовувати об'єкти інтелектуальної власності у власному виробництві чи розпочати новий бізнес або створити спільне підприємство, він може передати повністю або частково права власності на об'єкт інтелектуальної власності іншій фізичній або юридичній особі).

Ключові слова: господарська діяльність, законодавство у сфері інтелектуальної власності, інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, комерціалізація, правове регулювання, об'єкт права інтелектуальної власності, статутний капітал.

Khridochkin A. V., Bychkov I. V. Problems of legal regulation of the use of intellectual property in the field of economic activity

The article reveals the problems of legal regulation of the use of intellectual property in the field of economic activity. It is proved that the process of commercialization involves the transfer of intellectual property rights from owner to owner on a paid basis. The purpose of commercialization of intellectual property is to make a profit through the use of intellectual property in its own production or the transfer of rights to use them to other legal entities or individuals. It is argued that the main ways to commercialize intellectual property are: the use of intellectual property rights in their own production (it is believed that commercialization through the use of intellectual property in their own production is the most profitable in terms of profit. After all, all profits from sale of an innovative product obtained with the help of intellectual property, remains with the owner of this object). Since the volume of output can be large, the profit from its sale can be many times higher than the value of intellectual property rights in the case of transfer of rights to use them); introduction of intellectual property rights to the authorized capital of the enterprise (current legislation provides for the possibility of using intangible assets in the formation of authorized capital of new entities. It is emphasized that intellectual property can be contributed to the authorized capital instead of property, money. It is concluded that the use of intellectual property in the authorized capital allows: to form a significant authorized capital without diversion of funds and provide access to bank loans and investments, using intellectual property as collateral along with other types of property); transfer (sale) of intellectual property rights (if the right holder does not intend to use intellectual property in its own production or start a new business or create a joint venture, he may transfer all or part of the property rights to intellectual property to another natural or legal person. The sale of rights in full is mostly carried out through a contract of sale, under which as a result of the transfer of ownership of an intellectual property object (sale of a security document the owner as a party, which sells, loses all property rights to it. That is, if a patent for an invention is sold, it is re-registered in the name of the new right holder and all property rights to this object pass to the latter. But more often only the right to use the object of intellectual property is transferred).

Key words: *economic activity, legislation in the field of intellectual property, intellectual property, intellectual capital, commercialization, legal regulation, object of intellectual property law, authorized capital.*

Вступ. Діяльність людей щодо створення об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, творів у галузі науки, літератури і мистецтва, з найдавніших часів є однією з рушійних сил розвитку суспільства й світу. Одним із головних показників цивілізованості суспільства у всі часи був і залишається рівень його уваги до розвитку науки, культури і техніки. Від того, наскільки є значним інтелектуальний потенціал суспільства і яким є ступінь його культурного розвитку, залежить у підсумку розв'язання економічних проблем, які постають перед ним. На сучасному етапі економічного розвитку велике значення має створення ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання. Адже збільшення інновацій, нововведень зумовлює створення робочих місць у нових галузях, які визначають стан світової економіки XXI ст. Надійний захист інтелектуальної власності стосується також і створення цивілізованого ринкового середовища, де як виробники, так і споживачі були б надійно захищеними від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності, контрафактної продукції, виробництвом фальсифікованих товарів. Охорона інтелектуальної власності сприяє використанню винахідницьких і творчих талантів суспільства, що, у свою чергу, є дуже важливим для повноцінного

розвитку держави. Саме тому регулювання цієї сфери відіграє неабияку роль у збереженні науково-технічного та інтелектуального потенціалу України.

Дослідженням проблем використання об'єктів інтелектуальної власності у господарській діяльності в різні періоди займалися такі видатні вчені, як: Г. Андрощук, В. Дроб'язко, О. Підопригора, О. Святоцький, Р. Стефанчук, Р. Шишка та інші. Проблематика використання права інтелектуальної власності в господарській діяльності досліджувалася, зокрема, В. Алієвою-Барановською, В. Базилевичем, О. Бутнік-Сіверським, О. Вінник, М. Потоцьким, О. Харенко, В. Щербиною та іншими. Сучасні ж умови життєдіяльності нашої країни, динамічний розвиток чинного законодавства вимагають проведення дослідження проблематики захисту інтелектуальної власності, яка використовується в господарській діяльності, зокрема як законодавства, так і практики його реалізації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем нормативно-правового регулювання використання об'єктів інтелектуальної власності у сфері господарської діяльності.

Результати дослідження. У другій половині ХХ ст. всі світові системи вступили у нову стадію свого розвитку. Новий етап історії, насичений процесами трансформації, реорганізації, інтеграції та глобалізації господарюючих систем, висуває вимогу ефективного та гармонійного використання ресурсів. Його особливою рисою стала зміна ролі факторів, що брали участь у процесі суспільного виробництва. Це зумовлено співвідношенням у системі «природа – людина – суспільство», що передбачає людський, технічний, природний, інституційний, організаційний, інформаційні фактори, які в умовах ринкової економіки набувають форми капіталів.

В епоху глобалізації змінюється і предмет господарювання – акценти зміщуються з перетворення природи до перетворення свідомості. Ще академік В.І. Вернадський висловлював думку, що майбутній людський прогрес проходитиме у сфері знань і розуму, яка називається ноосферою, і стверджував, що наукова думка вперше виявляється як сила, яка створює ноосферу з характером стихійного процесу [1, с. 87]. Інтелектуальні активи існують у різних формах, їхній ефект обмежений лише здібностями людей використовувати його. Можливості управління людським інтелектом і конвертація його в корисні товари та послуги забезпечує конкурентоздатність товариств.

Найчастіше поняття «інтелектуальна власність» визначає нематеріальні активи, без яких юридична особа не зможе існувати [2, с. 346]. Сучасні уявлення про наявність нематеріальних факторів у структурі майна юридичних осіб, а також можливість формування статутного капіталу з їх застосуванням утілюються в поняття інтелектуальних активів. Спроби аналізу феномена знань у господарській діяльності спостерігаються на всіх етапах її розвитку. Ф.В. Тейлор у своїй школі «наукового управління» розпочав формалізувати досвід і навички працівників в об'єктивне і наукове знання [3, с. 56]. С. Барнард вивчав значення «поведінкового знання» в процесах управління юридичною особою [4, с. 30]. П. Друкер, вводячи термін «інформаційний працівник», пізніше стверджував, що в «суспільстві знань» базисним ресурсом уже є знання, а не капітал, природні ресурси чи робоча сила. Надалі він зазначав, що знання стало ключовим економічним ресурсом, домінантою і, можливо, навіть єдиним джерелом конкурентної переваги [5, с. 83]. Віддає пріоритет знанням і А. Маршалл, який стверджує, що капітал суб'єкта господарювання становлять більшою мірою знання, й організація і знання є найбільшою рушійною силою виробництва [6, с. 101].

У 1969 р. Дж.К. Гелбрейт визначив інтелектуальну власність як дещо більше, ніж «чистий інтелект» людини [7, с. 36]. Сучасне трактування цього терміна має джерела в практиці менеджменту. Відомим цей термін зробив Т. Стюарт, редактор журналу «Фортуна», його стаття «Мозкова сила» послужила каталізатором для розгляду теми інтелектуальних активів теоретиками [8, с. 234]. Відтоді визначення цієї категорії багаторазово коректувалось і доповнювалось.

Нині є ціла низка визначень. Найбільш широко використовується в практиці розуміння інтелектуальної власності як тих нематеріальних (або невідчутних) активів, які не вказуються у фінансових документах компанії, але можуть бути виявлені, оцінені,

а юридична особа може ними керувати. Термін «нематеріальні активи» використовуються в бухгалтерських звітах юридичних осіб.

Науковці та практики єдині в думці стосовно назви цього явища, його вмісту, а також у тому, що сучасна правова наука, бухгалтерія та економіка не здатні врахувати ці нові активи (компетенція співробітників, відносини з клієнтами, комп'ютерні та адміністративні системи, бази даних та інші). Деякі дослідники навіть стверджують, що для врахування інтелектуальних активів потрібна нова фінансова, правова та управлінська концепції. Фінансисты ведуть дискусії про те, чи варто змінювати традиційні бухгалтерські терміни, а також про можливість вартісної оцінки нового показника, його обліку та відображення у звітах.

Законодавча база щодо характеристики цього явища вміщується в поняття «нематеріальні активи» в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженому Наказом Міністерства фінансів України № 242 від 18 жовтня 1999 р. (далі – П (с)БО 8) [9], яке швидше є за своєю суттю бухгалтерським терміном. Згідно з П(с)БО 8, до нематеріальних активів належать немонетарні активи, що не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані (відокремлені від підприємства) та утримуються підприємствами з метою використання протягом періоду більше ніж одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам. Визначення немонетарних активів, відмінних від грошових коштів, їхніх еквівалентів і дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей, наведене в П(с)БО 19 «Об'єднання підприємств», затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. № 163 [10]. Юридичні напрацювання, що виявляються в законодавчих актах, повинні встигати за розвитком суспільних відносин, а особливо за їхнім важливим блоком – економічними відносинами.

Щодо іноземного досвіду, визнання категорії інтелектуальної власності спостерігається на міжнародному рівні. Ще в 1990 р. створено спеціалізовану програму у складі ООН, яка публікує щорічні звіти про розвиток інтелектуального капіталу та динаміку його накопичення [11, с. 239]. Відомим є проєкт датського уряду 1997 р. з вивчення інноваційних процесів, що протікають у 19 компаніях, а також якості управління інтелектуальними активами. Після 2003 р. в цьому проєкті беруть участь уже понад 100 датських компаній, що публікують щорічні звіти про стан використання інтелектуальної власності в структурі їхнього майна [12, с. 141].

Інтелектуальна власність має дуалістичний економіко-правовий характер і розкривається в єдності економічних та юридичних відносин. Розгляд інтелектуальної власності як виду майна, що є основою під час здійснення господарювання з позиції цих двох площин дає змогу подолати спрощений, поверхневий підхід. Розгляд через цю призму дає змогу розуміти, що саме тісний взаємозв'язок правової та економічної сутності лежить в основі інтелектуально містких активів.

Бухгалтерський аналог поняттю «інтелектуальна власність» – «нематеріальні активи» по-різному трактується в системі нормативно-правових актів і в економічній літературі. Вони не тільки відрізняються один від одного своїми обсягами і ступенем деталізації, а ще й не збігаються за змістом як із правового, так і з економічного поглядів. Так, учені-економісти схильні трактувати інтелектуальну власність і нематеріальні активи як умовну вартість об'єктів промислової власності, а також права користування землею, водними та іншими природними ресурсами. До цих категорій відносять об'єкти, що не мають фізичних якостей, але приносять підприємству прибуток або створюють умови для його одержання.

У правовому полі також зазначається ця особливість, проте під час розгляду інтелектуальної власності як правової категорії важливими є не стільки результати використання зазначених об'єктів (прибуток), скільки сам механізм їхнього обігу, його законодавче регулювання, правове використання в господарській діяльності та можливість внесення такого виду майна в статутний капітал юридичної особи.

Оскільки вищевказані об'єкти відіграють надзвичайно важливу роль у соціально-економічному та правовому прогресі, то важливо розробити ефективну систему їхньої схоронності

й використання, для чого потрібно уніфікувати потрібні визначення та провести відповідне наукове групування (класифікацію) об'єктів. Наприклад, нематеріальні активи визначають через термін «промислова власність», проте такий вид власності не передбачений ані Господарським кодексом України [13], ані Цивільним кодексом [14]. В останньому згадуються тільки промислові зразки як різновид інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 420 Цивільного кодексу України об'єктами права інтелектуальної власності є літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці.

Бухгалтерські визначення занадто лаконічні, тому що до поняття «інші аналогічні права» явно не належать торговельні патенти, ліцензії та інші акти дозвільного характеру, що не є об'єктами інтелектуальної власності.

Аналіз нормативних документів дає змогу визначити основні ознаки, за якими об'єкти можуть бути віднесені до нематеріальних активів: об'єкт не повинен мати грошової форми або їхніх еквівалентів; об'єкт не повинен мати матеріальної форми; об'єкт не повинен бути дебіторською заборгованістю; об'єкт повинен мати термін служби, який більший за один рік; повинна існувати ймовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних із використанням об'єкта; може бути вірогідно визначена певна вартість об'єкта; об'єкт може бути відокремлено від підприємства.

Усі вищевказані ознаки нематеріального активу можна поділити на критерії визнання: активів узагалі; необоротних активів; нематеріальних активів. Ці ознаки дають можливість ідентифікувати нематеріальні активи в загальній структурі активів юридичної особи.

Описані вище обставини значно звужують коло об'єктів, що повинні визнаватися як нематеріальні активи. Зокрема, у їхньому складі не може бути враховано невідчужувані або виняткові права, до яких належать, наприклад, ліцензії на заняття певним видом діяльності [15, с. 315]. Майно, яке закріплюється за юридичною особою, повинно бути відокремлене не лише фізично, але й юридично. Правовою формою відокремлення майна є установчі документи, в яких визначається розмір, порядок формування статутного фонду, джерела формування майна, його правовий режим.

Особливість правового режиму майна юридичних осіб полягає в самій їхній природі. Так, юридична особа наділяється правоздатністю та дієздатністю (далі – правосуб'єктність) під час її створення, й, відповідно, її правосуб'єктність є похідною від осіб, які цю юридичну особу створюють і наділяють майном. Створену юридичну особу в установленому порядку наділяють майном, потрібним для діяльності останньої, та визначають його правовий режим. І саме майнові відносини юридичної особи з особою, що її створила (власником), переважно й зумовлюють характер її господарської діяльності.

Майном у сфері господарювання відповідно до ст. 139 Господарського кодексу України визнається сукупність речей та інших цінностей (зокрема, нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються в діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їхньому балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Поняття речі дано у ст. 179 Цивільного кодексу України, яка під річчю розуміє предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки. З урахуванням положень ст. 190 Цивільного кодексу України майном вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки, проте для визнання цих об'єктів речами в розумінні Господарського кодексу України потрібно, щоб вони відповідали ознакам, зазначеним у ч. 1 ст. 139, а саме: мали вартісне визначення; вироблялися чи використовувалися в діяльності суб'єктів господарювання; відображалися в балансі цих суб'єктів або враховувалися в інших встановлених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Відповідно, законодавець до складу майна юридичних осіб зараховує невідчутні активи, що можуть виражатись

у формі інтелектуального капіталу. Інтелектуальна власність є видом майна в тому розумінні, що поряд з іншими видами майна є фактором виробництва. Вона також виникає в результаті вкладення різних ресурсів, також може знецінюватись і старіти. Основна відмінність інтелектуальної власності від матеріальних активів, що становлять юридичну особу – її нематеріальна природа і присутні їй властивості. Інтелектуальні активи спрямовані на майбутнє, тоді як фінансовий капітал являє собою результат дій, що здійснені в минулому.

Традиційно вважають саме матеріальні ресурси основою формування майна юридичної особи. Ця концепція не є актуальною, оскільки в часи стрімкого розвитку господарювання, інформатизації суспільства на перше місце виходять нематеріальні активи. Інтелектуальна власність стає фундаментом створення потенціалу підприємства, який дає змогу здійснювати інноваційну діяльність. Як свідчить практика господарювання вітчизняних підприємств, у структурі майна нематеріальні активи займають незначну частку, тоді як основні фонди як складник матеріальних активів морально застаріли. Фізичне та моральне зношення основних засобів подекуди сягає 80 % структури майна промислових організацій [16, с. 156–157]. Насамперед для того, щоб інтелектуальні активи стали легальною частиною активів юридичної особи та надали максимально можливих переваг своєму власнику, потрібно ввести його в господарський обіг або комерціалізувати.

На жаль, за часи незалежності Україна практично повністю відокремилася від підтримки та стимулювання винахідницької інноваційної діяльності, наслідком чого є практично втрата інституту винахідництва у країні. Проблемним також було та залишається питання захисту об'єктів інтелектуальної власності. Натомість міжнародний досвід переконливо свідчить про важливість державної підтримки винахідницької інноваційної діяльності. Урядова підтримка є основою розвитку як інноваційних підприємств, так і окремих новаторів.

Найпоширенішими формами державної підтримки є такі: пряме фінансування, яке досягає 50 % витрат на створення нової продукції й технологій (Франція, США); надання позик, зокрема, без виплати відсотків (Швеція); дотації (практично всі країни); створення фондів упровадження інновацій з урахуванням можливого ризику (Велика Британія, Німеччина, Швейцарія, Нідерланди); безповоротні позики на впровадження нововведень, які досягають 50 % витрат (Німеччина); відстрочка сплати мита чи звільнення від неї, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія); безплатні патентні послуги (Нідерланди, у деяких випадках – Німеччина). Ці заходи не тільки вважаються суттєвими досягненнями урядів зазначених країн щодо управління інноваціями, але й формують конкурентні переваги країни в довгостроковій перспективі. Необов'язковість бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу, небажання банків здійснювати кредитування під такі об'єкти ставить такий вид майна на нерівнозначні позиції з матеріальними активами.

Висновки. Законодавство у сфері інтелектуальної власності постійно розвивається та вдосконалюється. З метою вдосконалення ефективності захисту права інтелектуальної власності, що використовується у господарській діяльності, вважаємо потрібним: здійснити комплексне розроблення національного законодавства у сфері захисту права інтелектуальної власності, що використовується в господарській діяльності, до якого мають бути імплементовані положення міжнародних нормативно-правових актів та європейського законодавства, зокрема, на виконання положень Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом; розробити національну стратегію розвитку системи правової охорони й захисту права інтелектуальної власності, що використовується в господарській діяльності; здійснити реформування засад діяльності правоохоронних і судових органів, зокрема створити конкурентні умови для здійснення правосуддя (реальне введення недержавного (третейського) судочинства, створення спеціалізованих судів, до яких відносять і Вищий суд із питань інтелектуальної власності, утворений згідно з Указом Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності», що сприятиме посиленню дії господарсько-правового механізму захисту прав інтелектуальної власності; здійснювати активний обмін інформацією з питань захисту права інтелектуальної власності, що використовується в господарській діяльності як у межах України, так і між міжнародними, європейськими та національними

уповноваженими органами; підвищувати роль юридичної науки у формуванні суспільних знань і забезпечувати повагу до права інтелектуальної власності, що використовується в господарській діяльності. Впровадження та реалізація зазначених заходів нададуть можливість створити в Україні умови, привабливі для бізнесу та інвестування, а також для підтримки та забезпечення поваги до автора, творця в Україні.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В.И. Научная мысль как планетарное явление. Москва : Наука 1991. 241 с.
2. Право інтелектуальної власності : підручник / за заг. ред. д. ю. н., проф. Булеци С.Б., к. ю. н., доц. Чепис О.І. Ужгород : РІК-У. 2019. 488 с.
3. Taylor F.W. The Principles of Scientific Management. 1911. 215 p.
4. Barnard C. The Functions of the Executive. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1938. 187 p.
5. Drucker P.F. Post 4 Capitalist Society. Oxford Butterworth : Heinemann, 1993. 153 p.
6. Маршал А. Принципы экономической науки. Т. 1. Экономическая мысль Запада. Москва : Прогресс, 1993. 248 с.
7. Гилбрейт Д. Экономические теории и цели общества / под ред. акад. Н.Н. Иноземцева. Москва : Прогресс, 1979. 385 с.
8. Stewart T.A. Brainpower. Fortune. June 3. 1991. 264 с.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. № 163. URL: <http://www.zakon.help>article>polozhennya-standart-buhgalters>.
11. Human Development Report 2001. Making new technologies work for human development. New-York : Oxford University Press, 2001. P. 239–240.
12. Dzinkowski R. The measurement and management of intellectual capital. Management Accounting (UK), 2000. Vol. 78. Num. 2. P. 134–152.
13. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/436-15>.
14. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
15. Романадзе Л.Д., Цибульов П.М., Кулініч О.О. Інтелектуальна власність : підручник. 2019. 424 с.
16. Валькова Є.В. Право інтелектуальної власності : навчально-методичний посібник. 2019. 168 с.

